

УДК 657.6

Стахів О. Я.

*асистент кафедри «Облік та аудит»
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Скаско О. І.

*доктор економічних наук,
доцент кафедри «Облік та аудит»
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Stakhiv O. J.

*Assistant of the Department «Accounting and Audit»
Higher State Education Institution «Banking University»*

Skasko O. I.

*Doctor of Economic Sciences, Docent of Department «Accounting and Audit»
Higher State Education Institution «Banking University»*

ОРГАНІЗАЦІЯ АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ОКРЕМИХ КРАЇН СНД

ORGANIZATION OF AUDIT OF CREDIT OPERATIONS OF THE SNG

Анотація. У статті розглянуто аспекти проведення аудиту кредитних операцій в окремих країнах СНД, а саме Республіці Білорусь, Російській Федерації та Республіці Казахстан. Виділено спільні риси та відмінності у цих країнах під час проведення аудиту кредитних операцій комерційних банків.

Ключові слова: кредит, кредитні операції, внутрішньобанківський аудит, аудит.

Постановка проблеми. У країнах СНД та європейських країнах банки здійснюють свою діяльність в умовах постійної конкурентної боротьби як за потенційних клієнтів, так і за збільшення обсягів кредитування, розширення видів кредитних послуг. Одним із засобів контролю конкурентної боротьби є внутрішній аудит кредитної діяльності, який являє собою незалежну експертну діяльність аудиторської служби банку, пов'язану з перевіркою й оцінкою кредитних банківських операцій.

За високого рівня організації кредитної роботи кредитні операції можуть виступати як основне джерело стабільного банківського прибутку, а за відсутності адекватного контролю рівня кредитного ризику – як основний фактор дестабілізації фінансового становища банку. У зв'язку з цим аудит кредитних операцій комерційного банку можна віднести до найбільш складних і відповідальних ділянок банківського аудиту, тому банківським аудиторам належить приділяти більше уваги перевірці кредитних операцій та оцінці кредитного ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням внутрішньобанківського аудиту кредитних операцій присвятили свої дослідження багато зарубіжних учених, а саме: Будникова О.Н. [1], Дюсембас К.Ш. [6], Єфремова Л.С. [2], Кидирбай С.Б., Мамонова І.Д. [4], Тажибаєв С.Д., Танатова С.О., [5], Тихомирова Е.В. [3], Ширинская З.Г. та багато інших. Серед українських учених, які присвятили свої роботи даній проблематиці, можна виділити праці М.Т. Білухи, І. В. Белової, А.М. Герасимовича, Л. М. Кіндрацької та ін. Разом із тим аудит кредитних операцій у країнах СНД вивчений недостатньо, що дає змогу для подальших наукових досліджень і обумовлює актуальність даної статті.

Мета статті полягає у визначенні особливостей, завдань та напрямів розвитку внутрішньобанківського аудиту кредитних операцій в окремих країнах СНД на основі узагальнення теоретичних, нормативних і практичних аспектів аудиторської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У практиці таких країн СНД, як Республіка Білорусь, Російська Федерація та Республіка Казахстан, функції контролю захищеності банківських активів і оцінки ризиків, що виникають унаслідок ухвалення рішень на різних рівнях керівництва банку, покладені на внутрішніх аудиторів. Як основне завдання внутрішніх аудиторів виділяється передбачення і оцінка банківських ризиків.

Кредитні операції – головна прибуткова стаття банківської діяльності, за рахунок якої формується прибуток банку. Однак із ними пов'язані й основні банківські ризики, тому аудиту кредитних операцій приділяється велика увага. Більшість ознак проведення аудиту є спільними, проте існує низка відмінностей.

В умовах ринкових перетворень, які проходять у Республіці Білорусь, значно посилилася роль кредиту як додаткового джерела фінансування діяльності підприємств.

Основними джерелами аудиту кредитних операцій є: відомості і довідки, що надаються в установи банку для отримання позик; виписки банків і додатки до них за рахунками по короткостроковим кредитах і позиках та за довгостроковими кредитами і позиками; журнали-ордери до обліку кредитних операцій, первинні документи та облікові реєстри; відповідні машинограми [1, с. 83].

Основними етапами проведення аудиту кредитних операцій є:

- планування аудиту;
- отримання аудиторських доказів;
- документування аудиту;
- узагальнення висновків;

– формування і вираження думки про загальний рівень постановки кредитної роботи і стану бухгалтерського обліку та звітності за кредитними операціями [2, с. 85].

На початку перевірки аудитор установлює, в яких банках і які кредити отримувала юридична чи фізична особа, що перевіряється. Доцільно з'ясувати в установах банків, чи не було порушень особою правил кредитування, чи не застосовувалися санкції банку за порушення умов кредитування, та ін. Слід ознайомитися з актами перевірок попереднього банку з питань кредитних операцій, висновками банків по квартальних та річних фінансових звітах.

Аудитор перевіряє повноту представлених документів згідно з вимогами, що представлені в банк, якими є:

- бухгалтерський баланс;
- звіт про прибутки і збитки, завірений, за необхідності, незалежною аудиторською організацією;
- бізнес-план із детальним опрацюванням кредитованого заходу;
- копії договорів (контрактів) на підтвердження угод;
- довідка уповноваженого банку про суму коштів на валютному рахунку (якщо розрахунковий та валютний рахунки в різних банках);
- статистична звітність, довідкові, прогнозні та інші документи, інформаційні дані, необхідні, на розсуд банку, для організації кредитних відносин [1, с. 83].

Усі перераховані вище документи використовуються банком для оцінки кредитоспроможності позичальника та можливості повернення кредиту в установлені терміни. Якщо під час аналізу поданих документів банком виявлено низький рівень платоспроможності позичальника, то він може зажадати надання гарантії повернення кредиту. Як гарантія може розглядатися застава матеріальних цінностей, гарантійний лист організації-гаранта, який дає право банку в безакцептному порядку провести списання грошових коштів із розрахункового рахунку організації-гаранта для погашення заборгованості позичальника за невиконання ним своїх зобов'язань, або договір страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту. Всі ці види гарантії оформляються окремим договором. На практиці, як і в Україні, найбільшого поширення набула застава матеріальних цінностей.

Процедури кредитного процесу умовно поділяють на дві групи: перша група включає надання грошових коштів, друга – повернення кредиту та сплату відсотків. Аудит процедур з оформлення і видачі кредиту полягає в їх оцінці на відповідність вимогам законодавства Республіки Білорусь, положеннями Національного банку Республіки Білорусь і локальним нормативним документам банку. Перевірці підлягають такі процедури:

- надання документів для отримання кредиту і порядок ведення кредитних досьє кредитоотримувача;
- платоспроможність кредитоотримувача;
- правомірність прийняття рішення про надання кредиту;
- укладення кредитного договору;
- достатність і ліквідність прийнятих форм виконання зобов'язань щодо повернення кредиту та укладання відповідного договору;
- дотримання цільового використання кредиту;
- видача кредиту [2, с. 85].

Отже, видача кредиту перевіряється у Республіці Білорусь ретельно, і від клієнта вимагається велика кількість документів. Для видачі великої суми кредиту використовують додаткові документи, такі як бізнес-план із детальним опрацюванням кредитованого заходу, розрахунок економічної ефективності від використання коштів, зобов'язання клієнта про направлення йому валютних коштів на погашення заборгованості за кредитами та

нарахованими відсотками. Така процедура робить тривалішою роботу аудитора, проте під час використання даних з єдиної системи кредитної історії така робота дещо є спрощеною і дає змогу гарантовано повернути кошти та уникнути серйозних ризиків. Окрім того, процес аудиту кредитних операцій поділяють на дві групи, що дає змогу логічно поділити процес перевірки на різних осіб і швидше його завершити.

Як основну мету внутрішнього аудиту Центральний банк Росії визначає захист інтересів інвесторів, банків та їх клієнтів шляхом контролю над дотриманням співробітниками банку законодавства, нормативних актів і стандартів професійної діяльності, забезпечення належного рівня надійності, відповідної характеру і масштабам операцій, що проводяться банком, і мінімізацію ризиків банківської діяльності [3, с. 41].

Організація внутрішнього аудиту проводиться по лінії адміністративного і фінансового контролю, обидва з яких здійснюються в попередньому, поточному і подальшому порядках.

Адміністративний контроль полягає в забезпеченні проведення кредитних операцій лише уповноваженими особами в строгій відповідності з визначеними банком повноваженнями і процедурами ухвалення рішення по проведенню операції. Фінансовий контроль полягає в забезпеченні проведення операції в строгій відповідності з прийнятною політикою банку відносно кредитних операцій та їх адекватного віддзеркалення в обліку і звітності.

У рамках попереднього аудиту в банку повинні виконуватися такі процедури з оптимізації кредитних ризиків:

- на кожному рівні ухвалення рішення по кредитних операціях установлені якісні (види кредитів і умови, на яких поміщені кредитні договори) і кількісні (ліміти по сумах) обмеження ризику;

- всі обмеження кредитних ризиків на рівні підрозділів орієнтовані на дотримання пруденційних норм, установлених Центральним банком Росії, а також вимог, установлених чинним законодавством і традиціями ділових звичаїв;

- кожен структурний підрозділ, залучений до процесу кредитування, має чітко встановлені обмеження повноважень і відповідальності, а в разі коли функції перетинаються, необхідно мати механізм ухвалення колегіальних рішень;

- установлений порядок того, що оперативно передивляється аудитор стосовно внутрішньобанківських обмежень операцій і перерозподілу ризиків;

- банк складає план оперативних дій, якщо негативний вплив ризиків, які банк розглядав як різномірні, настав одночасно, у зв'язку з чим банк випробовує тимчасовий дефіцит вільних засобів [3, с. 132].

На етапі поточного аудиту здійснюються регулярні перевірки підрозділів банку, контролюється дотримання правил оптимізації ризиків. При цьому відстежуються такі параметри:

- кількісні й якісні значення кредитного ризику;

- оперативність і достовірність інформування керівництва про рівень кредитного ризику з позиції відповідності пруденційним нормам Центрального банку Росії;

- відповідність практики здійснення кредитних операцій нормам чинного законодавства;

- недопущення збитків і зниження об'єму власних засобів під час покриття поточних витрат доходами або джерелами власних засобів з урахуванням необхідності формування резерву на можливі втрати по кредитах;

- якість застави, що приймається банком, у забезпечення виданих кредитів;

- дотримання на практиці принципу колегіальності ухвалення рішень, коли такий підхід установлений у банку або Центральним банком;

- дотримання юридичної правомірності й економічної доцільності здійснюваних кредитних операцій;

- відповідність даних синтетичного і аналітичного бухгалтерського обліку [4, с. 184].

У рамках подальшого аудиту організовується вивчення характеристик ризиків, аналізується практика управління кредитним ризиком, вносяться пропозиції щодо вдосконалення методики оцінки і контролю над ризиками.

Особливу увагу співробітники служби внутрішнього аудиту повинні приділяти розгляду всіх аспектів здійснення кредитної політики, надавати ретельному аналізу ризики, пов'язані з кредитуванням тих або інших галузей економіки, географічних регіонів, комерційних операцій, здійснюваних позичальниками з великою часткою позикових засобів.

Із метою створення системи постійного аудиту розміщення кредитних вкладень (по термінах їх погашення, ризиках, формах забезпечення повернення кредитів, рівні прибутковості) банки формують базу даних, що дає змогу отримувати всю оперативну інформацію для проведення аналітичної роботи.

Для проведення аудиторської перевірки кредитних операцій інформаційною базою виступають: законодавчо-нормативна документація; кредитний договір; інформація про забезпечення кредиту; документи про заставу майна; кредитна історія клієнта; фінансова і бухгалтерська звітність позичальника і кредитора.

Під час аудиту кредитних операцій у банку аудитором перевіряється:

1. ступінь впливу внутрішніх та зовнішніх ризиків на кредитну діяльність банку на основі розрахунку їх величини;

2. дотримання виконання нормативних документів, правил ведення рахунків;

3. правильність нарахування відсотків по кредиту;

4. наявність заборгованості за простроченими кредитами і правильність її обліку;

5. своєчасне списання безнадійної заборгованості по кредитах [3, с. 134].

Отже, здійснення аудиту кредитних операцій у Російській Федерації є досить схожим до його проведення з такими країнами, як Республіка Казахстан та Республіка Білорусь, проте є і відмінності. Внутрішній аудит проводять по двох лініях адміністративного і фінансового контролю, обидва з яких здійснюються в попередньому, поточному і подальшому порядках. Така організація аудиту є детальнішою, оскільки більш детально досліджуються всі етапи здійснення кредитних операцій. Правильно організована методика внутрішнього аудиту кредитних операцій сприяє збалансованості інтересів банку і позичальника, а також налагодженню контролю над якістю кредитних вкладень.

На етапі свого становлення в Казахстані пріоритетною метою аудиту було висловлювання аудитором думки про достовірність у всіх суттєвих аспектах річної бухгалтерської звітності. Нині в центрі уваги банківського аудиту виявляється більш широке коло завдань, що передбачає глибокий аналіз усіх напрямів банківської діяльності, від яких залежать загальна ефективність функціонування кредитної організації, її ліквідність і фінансова стійкість.

Основна увага акцентується на організаційно-методичних аспектах проведення аудиту кредитних операцій. Передусім це відноситься до вибору і обґрунтування основних напрямів аудиту, розробки загальної організації перевірки, визначення аудиторських процедур і методів отримання аудиторських доказів, ведення робочої документації аудитора.

Грунтуючись на розумінні кредитного ризику як фактора, здатного вплинути на фінансовий стан кредитної організації, аудиторю необхідно зібрати достатні докази для оцінки організації кредитного процесу, ефективності управління кредитними ризиками, а також проаналізувати якість кредитного портфеля. У зв'язку з цим основними цілями аудиторської перевірки кредитних операцій комерційного банку Тажибаєв С.Д., Танатова С.О., Кидирбай С.Б. пропонують уважати такі:

- оцінка якості управління кредитними ризиками;
- встановлення відповідності проведених банком кредитних операцій вимогам чинного законодавства;
- висловлення професійної думки про відповідність бухгалтерського обліку вимогам Центрального банку Казахстану і достовірність у всіх суттєвих аспектах бухгалтерської звітності в частині наданих кредитів, їх забезпечення, нарахованих і отриманих відсотків, резерву на можливі втрати по позиках [5, с. 484].

Як основні методи отримання аудиторських доказів аудиторі Казахстану використовують арифметичний підрахунок, інвентаризацію, перевірку документів, простежування, спостереження, перевірку дотримання правил бухгалтерського обліку, усне опитування, аналітичні процедури, вивчення документів. Такі методи отримання аудиторських доказів використовують усі попередньо розглянуті країни.

Аудитори Республіки Казахстан здійснюють аудиторську перевірку кредитних операцій за такими етапами:

- попереднє планування;
- підготовка та складання загального плану і програми аудиту, у т. ч. вивчення систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю та первинна оцінка ефективності системи внутрішнього контролю, встановлення рівня суттєвості й аудиторського ризику, побудова аудиторської вибірки;

- виконання загального плану і програми аудиту;
- узагальнення результатів аудиту та складання аудиторського висновку та звіту аудитора [6, с. 162].

У загальному плані аудиту кредитних операцій відображають основну мету і напрями перевірки, спосіб проведення аудиту, встановлений рівень суттєвості, параметри аудиторського ризику, чисельність і кваліфікацію робочої групи аудиторів, їхні обов'язки, відповідальність і підпорядкованість; указують терміни проведення перевірки.

Програма аудиту кредитних операцій комерційного банку являє собою детальний перелік аудиторських процедур для збору аудиторських доказів. Програма складається з двох розділів. Мета першого розділу програми – сформулювати оцінку системи управління кредитними ризиками. Мета другого розділу – зібрати достатній обсяг аудиторських доказів для висловлення професійної думки щодо вдосконалення управління кредитними ризиками

Аудит кредитних операцій Республіки Казахстан містить відмінності у програмі аудиту, яка полягає у розділенні програми на два розділи, суть яких полягає у зменшенні ризиків, пов'язаних із кредитуванням, та відповідності законодавству. Саме такою є основна мета здійснення аудиту кредитних операцій усіх вищезгаданих країн.

Висновки. Аудит кредитних операцій в окремих країнах СНД, а саме Республіці Білорусь, Російській Федерації та Республіці Казахстан, потребує вдосконалення в системі оцінювання аудиту кредитної роботи в банку. Необхідно більш детально проводити аналіз якості кредитного портфеля, оцінювати методіку, застосовувану в банку для аналізу фінансового стану і практичної діяльності потенційного позичальника, організувати спостереження за виданими кредитами, у тому числі прийомів із виявлення проблемних кредитів.

Список використаних джерел:

1. Будникова О.Н. Аудит кредитных операций банка : [учебное пособие] / О.Н. Будникова. – Гомель : Республика Беларусь, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://repo.gsu.by/jspui/bitstream>.
2. Ефремова Л.С., Татур И.И. Банковский аудит : [учебное пособие] / Л.С. Ефремова, И.И. Татур [и др.]. – Минск : БГЭУ, 2006. – 384 с.
3. Тихомирова Е.В. Банковский аудит : [учебное пособие] / Е.В. Тихомирова. – СПб. : СПбГУЭФ, 2010. – 66 с.
4. Мамонова И.Д., Ширинская З.Г. Аудит кредитных операций : [учебное пособие] / И.Д. Мамонова, З.Г. Ширинская. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 520 с.
5. Тажибаев С.Д. Совершенствование аудита кредитных операций коммерческого банка Республики Казахстан / С.Д. Тажибаев, С.О. Танатова, С.Б. Кыдырбай // Молодой ученый. – 2015. – № 21. – С. 484–488.
6. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами (теория и методология) / К.Ш. Дюсембаев. – Алматы : Экономика, 2010. – 293 с.

Аннотация. В статье рассмотрены аспекты проведения аудита кредитных операций в отдельных странах СНГ, а именно в Республике Беларусь, Российской Федерации и Республике Казахстан. Выделены общие черты и различия в этих странах при проведении аудита кредитных операций коммерческих банков.

Ключевые слова: кредит, кредитные операции, внутрибанковский аудит, аудит.

Summary. The article considers the aspects of audit of credit operations in some CIS countries, namely Belarus, the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan, highlighted the similarities and differences in these countries during the audit of credit operations of commercial banks.

Key words: credit, credit operations, internal audit, audit.